

Περί ΑΡΙΣΤΕΙΑΣ

Ένα θέμα το οποίο επί πολύ τυραννά πολλούς ανθρώπους. Ιδιαίτερα η τυραννία αυτή βρίσκεται σε οικογένειες με παιδιά που οι γονείς τους επιθυμούν, πέρα από οτιδήποτε άλλο, τα παιδιά τους να αριστεύσουν τόσο στο σχολείο όσο και στον επαγγελματικό τομέα.

Είναι αυτό θεμιτό ή είναι αθέμιτο; Από την πρώτη του όψη φαίνεται θεμιτό. Όλοι μας επιθυμούμε τα παιδιά μας να αριστεύουν, να αριστεύουν ιδίως σε όλα τα σχολεία που επισκέπτονται· αλλά είναι η αριστεία το ζητούμενο της ζωής ή μήπως μας οδηγεί σε κακούς δρόμους; Θα καταφύγουμε σε πηγές για να αντλήσουμε γνώμες και γνώσεις. Αυτό θα προσπαθήσω να σας παρουσιάσω σήμερα.

Η λέξη «άριστος» είναι μία από τις αρχαιότερες ελληνικές λέξεις.

Ανατρέχοντας στο «Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης» των Liddell & Scott, αντιγράφω:

Αριστεία (με οξεία): η υπεροχή, υπεροχή εν ανδρεία και μεγαλοψυχία, γενναιότης.

Αριστεΐα (με περισπωμένη): το βραβείον του αρίστου και γενναιοτάτου, η αμοιβή επί γενναιότητι και ανδρεία.

Άριστος αποκαλείται ο εξέχων εις το είδος του επί πάσης σχέσεως, ο αγαθός, ο άριστος υπό έποψιν καταγωγής και κοινωνικής θέσεως, ο εξοχώτατος, ευγενέστατος, ο πρωτεύων υπό έποψιν ηθικής υπεροχής, ο ωφελιμώτατος, χρησιμώτατος, υπέροχος, εξέχων, κάλλιστος.

Η γέννηση του όρου ανάγεται σε εποχές προομηρικές, ενώ η σημερινή σημασία της λέξης διατηρεί σε αμείωτο επίπεδο την αίγλη της.

Η αρετή και η αριστεία ως λέξεις έχουν κοινή ετυμολογική ρίζα (αρ- εκ του αρarίσκω=αρμόζω) και ως έννοιες είναι αλληλένδετες, έχουν σημασιολογική συγγένεια. Δεν νοείται αριστεία για έναν άνθρωπο, δηλαδή διάκριση και υπεροχή έναντι των άλλων, χωρίς την αρετή δηλαδή την ηθική και πνευματική του ποιότητα ή τη σωματική του ικανότητα.

Γενικά, το πρόθεμα «αρι-» υποδηλώνει κάτι το οποίο είναι προφανές/πασίδηλο.

Αρχικά η λέξη δεν είχε ηθική σημασία, καθώς εδήλωνε τον ευγενή στην καταγωγή, τον ανδρείο, τον άξιο, τον συνετό, τον ικανό κ.ά.

Ηθικό περιεχόμενο προσέλαβε τον 6ο αιώνα, ενώ με τη φράση «καλός καγαθός» οι Αττικοί συγγραφείς προέβαλαν το ιδεώδες της σύμμετρης ανάπτυξης σώματος και ψυχής.

Ήταν συνυφασμένη με το ηρωικό ιδεώδες, την ανδρεία στη μάχη, τα «κλέα ανδρών». Όλη η ε' ραψωδία της Ιλιάδας, για παράδειγμα, ήταν αφιερωμένη στον ήρωα Διομήδη κι εξυμνούσε τα κατορθώματά του στη μάχη (αριστεία Διομήδους). Εδώ άλλωστε υπάρχει και η πιο γνωστή για την αριστεία φράση, «αίεν άριστεύειν και ύπείροχον έμμεναι άλλων», που ήταν ευχή και προτροπή του Ιππόλοχου στον γιο του, τον Γλαύκο, τον άρχοντα των

Λυκίων, δηλαδή «πάντα να αριστεύεις και να υπερέχεις των άλλων», και λειτουργεί στο πλαίσιο του ιδεώδους της ηρωικής εποχής.

Ήδη από την εποχή του Ομήρου, η αριστεία ήταν -εκτός από την ανδρεία και τη γενναιοψυχία του ήρωα στο πεδίο της μάχης, που του εξασφάλιζε όχι μόνο τη δόξα αλλά και την υστεροφημία- κι ένα παιδευτικό ιδεώδες, που γαλουχούσε τις επόμενες γενεές ηρώων. Αριστεία ήταν επίσης και η νίκη ενός αθλητή στους ολυμπιακούς αθλητικούς αγώνες, που επιβεβαιωνόταν με ένα στεφάνι αγριελιάς, τον «κότινο», ως «έπαθλον» και συνοδευόταν με τη δόξα του νικητή και την ιδιαίτερη τιμή για τη γενέτειρα πόλη και την οικογένειά του. Συμβολικά λέγεται πως σε κάποιες πόλεις γκρέμιζαν και ένα μέρος απ' τα τείχη τους, όταν υποδέχονταν τους στεφανωμένους ολυμπιονίκες. Άριστοι στα ομηρικά χρόνια θεωρούνταν και οι ευγενείς, όσοι ήταν δηλαδή ευπατρίδες, αγαθοί ή εσθλοί. Στον Αριστοτέλη σημαίνει πολιτική αρετή και τελειότητα (εντελέχεια), στον δε Πλάτωνα η αριστεία αποτελεί ανώτερη ηθική αξία και ιδανικό σκοπό της ζωής.

Μαθαίναμε στο σχολείο, κάποτε, και τον όρκο των Αθηναίων Εφήβων, ως κοινωνική αρετή, του οποίου οι πρώτοι στίχοι είναι «Ου καταισχνώ τα όπλα τα ιερά, ουδ' εγκαταλείψω τον παραστάτην ότω αν στοιχήσω», δηλαδή, δεν βεβηλώνω τα ιερά όπλα και ταυτόχρονα, δεν εγκαταλείπω τον διπλανό, όσο κι αν μου στοιχίσει προσωπικά.

Επίσης, στα ίδια χρόνια της κλασσικής αρχαιότητας παρατηρούμε πως η λέξη «άριστον» προστίθεται σε πολλές άλλες λέξεις για να προσδώσει κοινωνικό και πολιτειακό συμβολισμό. Έτσι βρίσκουμε τα ονόματα:

«Αριστογείτων», για να τονιστεί η αλληλέγγυα συμπεριφορά της γειτνίασης, «Αριστόδημος», για να εγκωμιασθεί η άριστη πολιτειακή συμπεριφορά στο Δήμο, «Αριστοτέλης», για να τονισθεί η τελειότης της δράσης, «Αριστόνικος» για την πολεμική ανδρεία και υπεράσπιση της πατρίδας και «Αριστόβουλος», αυτός που σκέπτεται άριστα επί των βουλευμάτων. Επιπροσθέτως, τον έπαινο «αριστίνδην», για μια εξαιρετη πράξη!

Για πολλούς αιώνες αργότερα η Αριστεία υπήρξε επαινετή ως αγαθή προαίρεση του ανθρώπου και ταυτίστηκε περισσότερο με την αρετή της γνώσης και τη φιλομάθεια, όσο οι γενικότερες συνθήκες ζωής το επέτρεπαν. «Κάλλιο γνώση παρά γρόσι» έλεγαν οι ολιγογράμματοι Έλληνες από την εποχή της τουρκοκρατίας, ακόμα έκαναν αγώνα για να βρουν δασκάλους ή γραμματικούς να στείλουν τα παιδιά τους, να τα διδάξουν για να προκόψουν στη ζωή τους. Και η ελπίδα τους ήταν να μορφωθούν και να σπουδάσουν να γίνουν δάσκαλοι της αρετής τα ίδια. Κι αυτό ήταν το ιδανικό που αφύπνισε εθνικά κι ελευθέρωσε τους Έλληνες, το όραμα του Ρήγα και η ρήση του Κοραή («δράξασθε παιδείας»). Αυτό μεγάλωσε και τις επόμενες γενεές και έδωσε όραμα στο έθνος και ανέδειξε σπουδαίες μορφές

στα γράμματα και ήρωες στους κοινούς αγώνες εθνικής αποκατάστασης και ολοκλήρωσης.

Κι ενώ η αριστεία πάντα είχε μια ηθική βάση, ως κοινωνική αρετή, και αποτελούσε επιδιωκόμενο σκοπό των νέων στην απόκτηση αγωγής και γνώσης, σήμερα κάποιοι αμφισβητούν την αξία της και την απορρίπτουν ως παιδευτική αρχή στο σχολείο. Ο λόγος είναι, λένε, ότι με την «αρχή των αρίστων» καταργείται η ισότητα και γίνονται διακρίσεις εις βάρος των άλλων μαθητών, των πιο πολλών, που μειονεκτούν εμφανώς, και έτσι γι' αυτούς καθετί που διακρίνει τους μαθητές και τους κατηγοριοποιεί με βάση τα πνευματικά τους χαρίσματα ή τις σχολικές επιδόσεις τους γενικά, δεν είναι επιθυμητό, δεν είναι αποδεκτό ως θέση, ούτε και αποδοτικό ως παράδειγμα, γιατί ενθαρρύνει τον ανταγωνισμό στην τάξη και την αντιζηλία ίσως μεταξύ των πρώτων (φιλοπρωτία).

Χρειάζεται άραγε να πούμε ότι είναι αφελές κι επικίνδυνο το σκεπτικό αυτό; Ότι καταστρέφει ό,τι καλό υπήρχε στο σχολείο εδώ και δεκαετίες κι έδινε στους μαθητές το κίνητρο για αγωγή και γνώση; Ότι απαξιώνει τους άριστους και τους πραγματικά καλούς χάριν της ομοιομορφίας του συνόλου και της «ήσσανος προσπάθειας»; Αυτό δεν είναι σωστό ως άποψη, γιατί η ισότης στις ευκαιρίες για όλους δεν σημαίνει και ισοπέδωση της αξίας των άλλων.

Η κατάργηση της αριστείας μας θυμίζει τον πολύ γνωστό διδακτικό μύθο του Ηροδότου για τον τύραννο της Μιλήτου τον Θρασύβουλο, ο οποίος «έκοβε τα στάχυα του χωραφιού που εξείχαν των υπολοίπων και τα έριχνε κάτω» (...έκόλουε αείι ὄκως τινὰ ἴδοι τῶν ἀσταχύων ὑπερέχοντα, κολούων δὲ ἔρριπτε. 5.92ζ.2) για να δείξει στον απεσταλμένο κήρυκα του Περίανδρου -που μόλις είχε γίνει τύραννος- με ποιον τρόπο θα πρέπει να επιβάλλει την εξουσία του στους Κορινθίους. Δηλαδή κόβοντας τα κεφάλια των εκλεκτών, των αρίστων, ώστε να μην ξεχωρίζει κανείς, να μην υπερέχει κανένα κεφάλι. Έτσι λοιπόν αυτή τη λογική της ακέφαλης κοινωνίας, που γίνεται και άβουλη μάζα εύκολα την ποδηγετείς, την ελέγχεις ολοκληρωτικά και απολαμβάνεις τη μακαριότητα της εξουσίας σου, χωρίς ενοχλητικούς άριστους και εκλεκτούς πολίτες.

Το πρόσχημα για την υπηρέτηση της ισότητας όλων και την αποφυγή διακρίσεων δεν αναιρεί την ανάγκη της αξιοκρατίας. Η ισότητα υπάρχει στα δικαιώματά μας. Οι δυνατότητες όμως διαφέρουν, γιατί απορρέουν από την ιδιαίτερη φύση του καθενός και τη διάθεση που επιδεικνύει ή την πίστη στον εαυτό του, γιατί δεν έχουν όλοι οι άνθρωποι την ίδια θέληση στη ζωή ή στη φιλομάθεια. Αλλά κι από πότε η ισότητα καταργεί τη δικαιοσύνη; Η αριστεία είναι απόδοση δικαιοσύνης για αυτόν που πραγματικά το αξίζει, γιατί ο αγώνας του τον ξεχωρίζει και τον επιβραβεύει με τιμή.

Όσοι υποστηρίζουν ότι η αριστεία είναι αντίθετη με το πνεύμα της

ισότητας και της δημοκρατίας, που πρέπει να υπάρχει, επικαλούνται και τον έντονο ανταγωνισμό, που απαξιώνει τη γνώση αυτή καθαυτή και δημιουργεί προβλήματα επικοινωνίας ή συνεργασίας. Το λάθος τους εν προκειμένω είναι ότι ταυτίζουν την αριστεία γενικά με τη φιλοπρωτία που δείχνουν ορισμένοι άνθρωποι, οι οποίοι παρακινούνται περισσότερο από το σπίτι τους ή τον περίγυρό τους. Αριστεία είναι το πνεύμα διάκρισης που οδηγεί στην άμιλλα, ενώ φιλοπρωτία το πάθος της πρωτιάς που γεννά τον ανταγωνισμό. Η πρώτη είναι αρετή η δεύτερη αρρώστια. Το πάθος αυτό της φιλοπρωτίας έφθειρε τα ήθη των ηρώων, τους τύφλωνε τον νου, τους έκανε να ζηλεύουν και να φθονούν τους άλλους και τελικά τους οδηγούσε στην καταστροφή. Έτσι κι ο Τελαμώνιος Αίας θύμωσε που δεν πήρε τα όπλα του νεκρού Αχιλλέα, «αριστίνδην», απ' τους άλλους Αχαιούς, κυριεύτηκε από την άτη, τη συσκότιση του νου, γιατί αυτοί τα έδωσαν στον Οδυσσέα, κι έτσι έσφαξε χολωμένος ένα κοπάδι βόδια και μετά, από την ντροπή του, αυτοκτόνησε από «υπεροψίαν και μέθην». Αλλά κι ο Θεμιστοκλής, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, έλεγε ότι είχε χάσει τον ύπνο του από τη νίκη του Μιλτιάδη στον Μαραθώνα «ουκ εά με καθεύδειν το του Μιλτιάδου τρόπαιον», («δεν με αφήνει να κοιμηθώ το τρόπαιο του Μιλτιάδη»).

Το κακό για την εκπαίδευση άρχισε όταν καταργήθηκε η αριστεία στα δημοτικά σχολεία, μετά και την κατάργηση των εξετάσεων στις δύο τελευταίες τάξεις, και αντί της αριθμητικής βαθμολογίας, που ίσχυε παλιά και διέκρινε τους μαθητές σε άριστους, πολύ καλούς, καλούς, μέτριους, κάτω του μετρίου και ανεπίδεκτους μαθήσεως, καθιερώθηκε η αξιολογική κλίμακα του Α, Β, Γ. Τότε οι δάσκαλοι δυσκολεύονταν να βάλουν το Β κι έβαζαν με ευκολία το Α, γιατί τους πίεζαν με τον τρόπο τους οι φορτικοί γονείς, που ήθελαν να δουν τα παιδιά τους να ξεχωρίζουν και ίσως να παίρνουν και τη σημαία στο τέλος, αφού γινόταν κλήρωση και η τύχη έτρωγε τον πραγματικά άριστο. Εννοείται πως Γ δεν έμπαινε ποτέ. Αυτοί οι μαθητές λοιπόν, μετά, στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο, περνούσαν τις τάξεις χαλαρά ή έβγαζαν και βαθμό χωρίς διάβασμα, αφού η επιείκεια των καθηγητών έδενε με τη βαθμοθηρία των γονιών και όλοι ήταν ευχαριστημένοι, άσχετα αν τα παιδιά δεν μάθαιναν, αφού το απολυτήριο «μέτραγε» και στο σύνολο των μορίων εισαγωγής στις Πανελλαδικές εξετάσεις. Έτσι, αριστεία ουσιαστικά υπήρχε μόνο στα γραπτά των Πανελλαδικών, που έδειχναν και την πραγματική εικόνα του μαθητή, κι αυτό όμως είναι σχετικό.

Η αριστεία κάποιους τους ενοχλούσε, την έλεγαν «ρετσινιά», τη θεωρούσαν ταξική, συστημική και αντιδραστική ως άποψη, γιατί δεν ήταν εξισωτική και βολική.

Η αριστεία δεν αφορά μόνο τους μαθητές, αφορά όλους μας. Είναι το κίνητρο που λείπει και ίσως η τελευταία ελπίδα. Είναι η δύσκολη επιλογή

γιατί θυμίζει αξιολόγηση. Και η αξιολόγηση ακούγεται περισσότερο ως απειλή και λιγότερο ή καθόλου ως επιβράβευση.

Ας αναλογιστούμε επομένως την ευθύνη που μας αναλογεί, αν νιώθουμε, και την ανάγκη να γίνουμε καλλίτεροι. Ή και ακόμα καλλίτεροι, δηλαδή άριστοι...

Ας επανέλθουμε τώρα στην ομηρική σκέψη όπου ο «άριστος» συνιστά μία αξία, ένα μέγεθος ηθικό, και μάλιστα τον ύψιστο βαθμό ανωτερότητας, καθώς αποτελεί την υπερθετική εξέλιξη του «αγαθός». Ο Άριστος δεν αποτελεί έναν εκ των πολλών, αλλά τον άνδρα ο οποίος επιτυγχάνει έναν άθλο, δηλαδή τον καλλίτερο όλων, τον αξιότερο.

Στο ηρωϊκό έπος της Ιλιάδας, όπου κατεξοχήν συγκρούονται αντίπαλοι ήρωες, η πολεμική αναμέτρηση συνιστά την αφορμή για την ανάδειξη της «αριστείας», δηλαδή των ανδραγαθημάτων, των σημαντικότερων ηρώων του στρατοπέδου των Αχαιών, καθώς επίσης και των επιλέκτων ανδρών εκ των Τρώων. Η ομηρική αριστεία δεν περιορίζεται, ωστόσο, μόνο στο πεδίο της μάχης αλλά εκδηλώνεται και στους αθλητικούς αγώνες, όπου είναι έκδηλη η λαχτάρα της νίκης και της υπεροχής. Τόσο στην Ιλιάδα, όσο και στην Οδύσσεια το «νικάν» στους αγώνες συνδέεται με το «αριστεύειν», καθώς ο νικητής είναι ο άριστος, ο ικανότερος, ο πιο γενναίος όλων, εξ ου και «αριστεία» ή «άθλα» τα κατορθώματα του ήρωα-αθλητή. Και στα δύο έπη είναι σημαντική η ανάδειξη της αριστείας, καθώς με τον τρόπο αυτόν αποκαλύπτει ο άνδρας της ομηρικής περιόδου τον χαρακτήρα και τη δύναμή του, που απηχούν την αρετή του, γεγονός που επηρεάζει την κοινωνική του αξιολόγηση. Η «αριστεία» στον Όμηρο, έχει εν τέλει χαρακτήρα επικό, σχεδόν δραματικό, καθώς ο μαχητής, προκειμένου να κατακτήσει το ιδεώδες της ανδρείας, φτάνει ως τα όρια του θανάτου, ενώ η αριστεία στον αθλητικό χώρο δεν συνιστά, παρά μία προέκταση της πολεμικής αριστείας.

Ας ρίξουμε μια ματιά στο παρελθόν και ας θυμηθούμε τους αρχαίους προγόνους μας που τόνιζαν διαρκώς το «αίεν αριστεύειν». Ας θυμηθούμε ακόμη ότι τόνιζαν πως «η χειρότερη ανισότητα είναι η ισότητα των ανίσων» και ότι για να τη διακωμωδήσουν είχαν εμπνευστεί τον μύθο του Προκρούστη.

Σ' έναν κόσμο που ο λιγότερο ικανός έχει τις ίδιες απολαβές με τον άριστο, τι θα κινητοποιεί την επιθυμία να γίνει κάποιος καλλίτερος; Και τι νόημα έχει να προσπαθεί κάποιος να κατακτήσει μια κορυφή, αν φτάνοντας κατάκοπος εκεί πάνω, έχουν ήδη προηγηθεί οι μέτριοι με ελικοπτερο;

Η ζωή είναι διαδρομή ανοιχτή για όλους, όπως είναι ανοιχτή και η πόρτα της «αριστείας». «Γηράσκω αεί πολλά διδασκόμενος» είχε ομολογήσει, χωρίς να ντρέπεται για τον εαυτό του, ο Σόλων. Ο δε Σωκράτης, σε μεγάλη ηλικία πλέον, ενώ δεν δίσταζε να κάνει μαθήματα για να μάθει κιθάρα, φοβόταν μήπως ο δάσκαλός του Κόννος πάρει το παρατσούκλι «γεροντοδιδάσκαλος» (Πλάτωνος, «Ευθύδημος» 272c). Σε κάθε περίπτωση,

την «αριστεία» έχει κατακτήσει όποιος έφτασε στο σημείο που μπορούσε να φτάσει. Τον έχει και αυτόν ανάγκη το κοινωνικό σύνολο.

Η ανθρώπινη αριστεία είναι μία διαδικασία ζωής και δεν μπορεί να προσεγγιστεί επαρκώς μέσα σε λίγες γραμμές. Όμως, παίρνοντας μια μικρή γεύση, μπορούμε να δώσουμε ένα έναυσμα σε όποιον αναζητά την αριστεία εντός του, να ξεκινήσει από κάπου και έπειτα να αρχίσει αυτό το υπέροχο ταξίδι προς την ποιότητα της ύπαρξής του.

Άλλωστε, η έμπνευση για την Αριστεία προσφέρει την καλλίτερη ελπίδα για να ξεπεράσει ο άνθρωπος τις προκλήσεις της εποχής του.

Ίσως τελικά, αυτό να είναι και ο σκοπός της ανθρώπινης ύπαρξης... η Αριστεία, που μέσα από την απλότητά της, είναι η ποιότητα του να είσαι εξαιρετικά καλός σε κάθε περίπτωση, σε κάθε προσπάθεια, ...ένας ιδανικός στόχος,... η ανύψωση της ποιότητας των ανθρώπινων σχέσεων στην κοινωνία.